

УДК 94(477)

© Ігор ГНИП,
© Любомир ІЛИН

ЗА ЩО БОРОЛИСЬ УКРАЇНЦІ В РЯДАХ НІМЕЦЬКИХ ЗБРОЙНИХ СИЛ? (НА ОСНОВІ СПОГАДІВ СТЕПАНА МОВЧАНА)

Розкриваються ключові аспекти функціонування дивізії СС «Галичина» крізь призму життєвого шляху учасника легіону, вихідця із села на Рогатинщині Степана Мовчана. Основу роботи складають спогади українського добровольця про головні мотиви вступу до дивізії, особливості військової підготовки та бойове хрещення в бою під Бродами. Окрема увага приділяється роздумам учасника подій про ставлення українців до вказаної сторінки вітчизняної історії та гостре ідеологічне забарвлення цієї проблеми у вітчизняній науці.

Ключові слова: дивізія СС «Галичина», Друга світова війна, військовополонені, учасники бойових дій.

В історії Другої світової війни та українського національного руху окрему сторінку займає дивізія СС «Галичина», відома також як Перша Українська дивізія Української Національної Армії (1-ша УД УНА). Історія цієї дивізії на сучасному етапі державного будівництва залишається контроверсійною проблемою у вітчизняній науці. Створення та функціонування дивізії СС «Галичина», як і історія діяльності ОУН, стали полем ідеологічних спекуляцій і фальсифікацій, які тривають по сьогоднішній день. На адресу учасників дивізії, яких до наших днів залишилося дуже мало, можна почути звинувачення у зраді, колабораціонізмі та в інших провинах. Така позиція є невиправданою, оскільки вона була сформована в радянський час, коли не лише учасникам дивізії СС «Галичина», а й представникам українського націоналістичного руху Опору Другої світової війни навішували ярлики «зрадників». Радянські науковці навіть не намагалися артикулювати основні мотиви створення дивізії та мету українців, які записувалися до її лав.

На нашу думку, необхідно акцентувати увагу на тому, що підґрунтям українського націоналізму виступало почуття національного приниження впродовж останніх століть. Його світоглядні принципи збігалися з базовими принципами будь-якого іншого націоналізму. Теорія та засади українського націоналізму років Другої світової війни були вирішальною мірою, продуктом копіювання європейських зразків і мали багато спільних ознак.

Метою цієї розвідки є розкриття історії становлення та розвитку дивізії СС «Галичина» крізь призму спогадів та аналізу фотоматеріалів дивізійника, вихідця з Рогатинщини Степана Мовчана.

Характеризуючи методологічну основу дослідження, варто зауважити, що в історіографії 1-ї УД УНА можна виокремити три основні дискурси: радянський, діаспорний та сучасний вітчизняний. Не вдаючись до характеристики кожного з цих напрямів, зауважимо тільки те, що радянські дослідники проблеми (В. Шульженко, В. Заславський та інші) працювали винятково в руслі ідеологізованих радянських схем, фальсифікуючи та перекручуючи факти. При визначенні історичного місця та рівня дослідження дивізії СС «Галичина» ми поділяємо погляди Я. Стоцького, який стверджував про те, що про всі інші ненімецькі збройні формування СС не ведеться таких дебатів, дискусій, немає стільки спекуляцій, як довкола української дивізії [4].

Закономірно, що найґрунтовніші дослідження здійснили історики української діаспори, оскільки частина з них була безпосередніми учасниками описуваних подій. Серед них варто виокремити дослідження В. Дмитришина, Ю. Тис-Крохмалюка, Р. Крохмалюка, М. Логуша, Р. Колісника та інші, проте заради об'єктивності варто зауважити, що їхні праці мали публіцистичний характер. Винятком є дослідження відомого українського історика діаспори В. Вериги.

Серед сучасних українських науковців цій темі присвятили дослідження А. Боляновський, П. Недзельський, В. Коваль, О. Гринів, В. Косик, М. Прокоп та інші, які ґрунтовно підійшли до означеної проблеми та вказали на ключові мотиви українських добровольців, що записувалися до лав дивізії СС «Галичина». Варто зауважити, що недоліком сучасної історичної науки в рамках дослідження діяльності 1-ї УД УНА є недостатня популяризація проблеми та втрата суспільного інтересу до неї, оскільки вона була заідеологізованою в радянський період.

Власне передумови та мотиви участі українців у військових формуваннях, організованих німцями, слід шукати в подіях, що мали місце напередодні Другої світової війни. Наприкінці 30-х рр. ХХ ст. важко було передбачити результати протиборства світових агресорів. Нацистська Німеччина, що за допомогою СРСР відновила власну могутність після поразки в Першій світовій війні, демонструвала свою економічну та військову перевагу. Суперечливі кроки провідних держав Західної Європи та СРСР супроводжувалися не тільки поступками («політика умиротворення»), а й поділом великих регіонів на сфері впливу («Мюнхенська змова», «пакт Молотова-Ріббентропа»). Закономірно, що пошуком союзників займалися і провідники українського самостійницького руху. Проте як тільки

офіційний Берлін виступив проти Акта відновлення Української державності від 30 червня 1941 р., ОУН (Бандери) стала на шлях боротьби проти Райху. Засуджуючи Організацію українських націоналістів за контакти з гітлерівцями та звинувачуючи її в колабораціонізмі, одночасно варто засуджувати й «пакт Молотова-Ріббентропа», Радянський Союз та цілу низку країн Європи, які підписували з Німеччиною договори про поділ континентів впливу.

У цьому дослідженні основним джерелом представлено спогади й особисті документи учасника дивізії СС «Галичина» Степана Мовчана (уродженець с. Васючин Рогатинського району Івано-Франківської області), які дають змогу схарактеризувати передумови створення дивізії СС «Галичина», мотивацію добровольців, хід акції прийому добровольців, використання їх у бойових діях (зокрема в битві під Бродами), подальшу долю вояків у полоні в таборах союзників, а також після їхнього звільнення.

Уже одним своїм висловлюванням С. Мовчан дає відповідь на головне запитання, що стосується мотивації молодих земляків, які зголосилися вступити до цього формування. «Я воював не за німців. Ми боролися за незалежну Україну. Знаючи, що таке СРСР, навіть у думках не хотів, щоб червона наволоч топтала рідну землю...» – пояснював Степан Мовчан причину вступу до дивізії. Належність до німецьких збройних сил зовсім не означала, що дивізійники поділяли ідеологію націонал-соціалізму. Як правило, це були українські патріоти, які вбачали в дивізії ядро майбутньої української армії. Їхній світогляд і цінності визначалися ще й тим, що вони були здебільшого віруючими людьми, у дивізії були свої капелани (по одному в кожному полку), які опікувалися релігійними потребами військовиків.

Українську дивізію СС «Галичина» було створено 28 квітня 1943 р. після того, як німецькі війська зазнали поразки у Сталінградській битві. Набір добровольців розпочався у травні. Для проведення цієї акції був організований окремий комітет із колишніх старшин УГА під назвою «Військова Управа», головою якої став Альфред Бізанц, галицький німець, колишній полковник УГА, а секретарем – сотник УГА Осип Навроцький [3].

За час існування дивізія кілька разів змінювала свою назву. Так, з 30 травня до 22 жовтня 1943 р. вона називалася «Добровольча дивізія СС «Галичина»», із 22 жовтня 1943 р. до 27 червня 1944 р. – «14-та Галицька добровольча дивізія СС», із 27 червня до 12 листопада 1944 р. – «14-та військова гренадерська дивізія СС (Галицька № 1)», із 12 листопада до 25 квітня 1944 р. – «14-та військова гренадерська дивізія СС (Українська № 1)» і з 25 квітня до 8 травня 1945 р. – «1-ша Українська дивізія Української Національної Армії» [1, 71 – 72; 4].

Військовий вишкіл вісімнадцятирічний Степан Мовчан проходив у одному з навчально-тренувальних таборів у австрійському Тіролі (муштра, вправи зі зброєю, марш удень і вночі).

Особлива увага приділялася освоєнню трофейної радянської зброї, привезеної із фронту. Навчання відбувалося за допомогою перекладачів. Рекрути самі прибирали приміщення, у яких проживали. Для виконання всіх інших господарських робіт використовувався спеціальний обслуговуючий персонал. За словами С. Мовчана, добровольців добре харчували, втікати ніхто не збирався. Атмосфера між військовими була доброзичливою, щотижня вони отримували платню в розмірі 10 марок. Це була невелика, та все ж підтримка в ті скрутні часи.

Вступаючи до лав німецьких збройних сил, українці розраховували на те, що там отримають військову підготовку і зброю, необхідні для реалізації національної ідеї шляхом боротьби за самостійну соборну Україну. Так склалася ситуація, що одні українці вступали до лав Української повстанської армії (УПА), а інші – до дивізії СС «Галичина». Зі спогадів С. Мовчана: «Багато дивізійників

робили саме такий вибір, тому що не бачили перспективи в УПА. У них не було ні достатньої зброї, ні відповідної військової підготовки. Партизанський рух потребував підтримки якоїсь країни. А такої допомоги в УПА не було. Так думали не лише ми, так було і в Прибалтиці. Історія як для українців, так і для прибалтів, воюючих у СС «Вікінг», була дуже схожою, але закінчилася по-різному. Країни Прибалтики, зокрема Естонія і Латвія, визнали свої дивізії СС ще на початку 90-х рр. минулого століття і прирівняли у правах до ветеранів. Ветеран обстоював не тільки необхідність надання такого статусу галицьким дивізійникам у сучасній Україні, а й консенсусу в суспільстві з цього приводу. Підтвердженням сказаного може бути й той факт, що французи примирилися з німцями, то чому ж ми не можемо примирити «українців з українцями».

Найбільших втрат дивізія СС «Галичина» зазнала в боях у середині липня 1944 р. на львівському напрямі. Радянське командування вирішило в ході наступу оточити і знищити вороже угруповання військ у районі Бродів. Ситуація для дивізії СС «Галичина» склалася несприятлива, оскільки німецьке командування вводило її у фронтові дії окремими полками в найбільш загрозливі місця прориву. «Або здобути, або вдома не бути!» – стало основним гаслом дивізійників. «Мій 30-й полк був розбитий. Це було вогневе хрещення українського вояка, який не зламався від втрат», – згадував стрілець С. Мовчан.

У битві під Бродами галицька дивізія втратила більшу частину свого складу. З оточення змогли вийти близько трьох тисяч військових, які відступали за маршрутом Старий Самбір – Стрий – Ужгород – Середнє (село між Ужгородом і Мукачевим) [4].

Після 8 травня 1945 р. у наступні кілька днів українська дивізія здалася в полон англо-американським військам і була інтернована в Реміні [2, 453]. Перебуваючи в Реміні, дивізійники демонстрували свій патріотизм, збираючись щодня на процедуру підняття державного прапора.

За словами С. Мовчана, дивізійники провели в м. Реміні чотири роки. С. Мовчан пригадував, що радянські агенти підмовляли їх повернутися в Радянський Союз. Двоє чоловіків погодилися на пропозиції, унаслідок чого один із них опинився в Сибіру, а другий зміг втекти і повернутися назад у табір для військовополонених у Реміні.

У травні – червні 1947 р. українські вояки були переведені до Англії, а через кілька місяців їх звільнили [4]. Така ж доля спіткала й С. Мовчана, який, переїхавши до Британії, працював на фермі в місті Петерборг.

В Англії С. Мовчану видали посвідчення, у якому вказувалося, що він з 1944 р. до 1948 р. був вояком української армії.

Там він одружився на англійці, з часом у них народився син Стефан. У шлюбі С. Мовчан узяв прізвище дружини – Грінвод. Незважаючи на те, що проживав у Англії, одружився з британкою та взяв її прізвище, він відмовився від англійського підданства, оскільки завжди вважав себе українцем і планував повернутися на батьківщину. У 1994 р. уперше після еміграції С. Мовчан відвідав Україну, а через

Registration Certificate No. A. 237073.

Issued at Everton Beds
on Nov. 1948

Name (Surname first in Roman Capitals)
MOWCZAN, Stefan.

Alias.....

Left Thumb Print
(if unable to sign name
in English Characters).

Signature of Holder } Stefan Mowczan

Nationality Ukrainian

Born on 22.5.27 in Wasiuczyn nr. Rohatyn.

Previous Nationality (if any).....

Profession or Occupation Handworker

Single or Married Single.

Address of Residence C.A.E.C. Hostel, EVERTON, Beds.

Arrival in United Kingdom on May, 1947.

Address of last Residence outside U.K. Rimini, Italy.

Government Service.....
In Ukrainian Army from 1944 to 21.10.48.

Passport or other papers as to Nationality and Identity.
W0/NR 233
NRIC DQG 9295910

вісім років приїхав на постійне місце проживання в рідний Васючин. Останні роки життя проживав у рідному селі, де й був похований у 2014 р. Його життєвим кредо були слова: «Після себе треба щось залишити на світі...».

У сучасній історичній науці сформувалися об'єктивні передумови для вироблення консолідованого погляду про місце й роль дивізії СС «Галичина» в подіях Другої світової війни. Поборовши інерцію мислення, на сучасному етапі необхідним видається пошук засобів для вдосконалення власної військової майстерності та побудови боєздатної армії як ключової запоруки боротьби за національну незалежність.

Спогади учасників тих подій, які дожили до наших днів, є цінними з огляду на те, що вони окреслюють свідомий вибір пересічного українця взяти участь у національно-визвольному русі заради відродження Української суверенної держави.

На прикладі С. Мовчана можна простежити долю українця, який пройшов крізь гирло бойових дій 1944 – 1945 рр., після десятиліть еміграції повернувся на свою батьківщину, чим продемонстрував високий рівень патріотизму та національної свідомості.

Джерела та література:

1. Гунчак Т. У мундирах ворога / Т. Гунчак. – К.: Час України, 1993. – 208 с.
2. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / В. Косик. – Париж – Нью-Йорк – Львів: НТШ у Львові, 1993. – 660 с.

3. Мельник І. Галицька дивізія під Бродами / І. Мельник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zbruc.eu/node/24540>.
4. Стоцький Я. Капелани та духовна опіка в Українській Дивізії військ СС «Галичина» / Я. Стоцький [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/research/2010/11/25/6325/>.

© Игорь ГНПП,
© Любомир ИЛЫН

ЗА ЧТО БОРОЛИСЬ УКРАИНЦЫ В РЯДАХ ГЕРМАНСКИХ ВООРУЖЕННЫХ СИЛ? (НА ОСНОВЕ ВОСПОМИНАНИЙ СТЕПАНА МОВЧАНА)

Раскрываются ключевые аспекты функционирования дивизии СС «Галичина» сквозь призму жизненного пути участника легиона, выходца из села на Рогатинщине Степана Мовчана. Основу работы составляют воспоминания украинского добровольца о главных мотивах вступления в дивизию, об особенностях подготовки и о боевом крещении в бою под Бродами. Особое внимание уделяется размышлениям участника событий об указанной странице украинской истории и острой идеологической окраске этой проблемы в отечественной науке.

Ключевые слова: дивизия СС «Галичина», Вторая мировая война, военнопленные, участники боевых действий.

© Igor GNIP,
© Lubomir ILIN

WHY UKRAINIANS FOUGHT IN THE RANKS OF THE GERMAN ARMED FORCES? (BASED ON THE MEMORIES OF STEPAN MOVCHAN)

The article describes the key aspects of the SS division “Galicia” through the prism of the author’s way of life of the Legion, a native of the village on Rogatinschine Stepan Movchan. Ukrainian volunteer shared memories of the main reasons for joining the division, especially training and a baptism of fire in the battle of Brody. Particular attention is paid to the participant reflection of events in relation this page in Ukrainian history and sharp ideological coloration of the problem in domestic science.

Keywords: SS Division “Galicia”, the Second World War, prisoners of war, the participants hostilities.